

**ԱՇՈՏ ՄԵԼՔՈՆՅԱՆ. ԿՅԱՆՔԸ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ
(ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ)**

Ծննդյան 60-ամյակը բոլորեց ժամանակակից հայ պատմագիտության նշանավոր ներկայացուցիչներից մեկը՝ պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Աշոտ Աղասու Մելքոնյանը:

Ծնվել է 1961 թ. փետրվարի 16-ին Վրացական ԽՍՀ Ախալքալաք քաղաքում՝ մտավորականի ընտանիքում: Հայրը՝ Աղասի Մելքոնյանը, երկար տարիներ հանդիսացել է «Սովետական Վրաստան» թերթի թղթակիցը: 1977 թ. Ա. Մելքոնյանն ավարտել է ծննդավայրի Դ. Դեմիրճյանի անվան թիվ 4 միջնակարգ դպրոցը և ընդունվել Երևանի պետական համալսարանի պատմության ֆակուլտետը: 1982 թ. գերազանցությամբ ավարտել է համալսարանը, որից հետո ուսումը շարունակել է ԵՊՀ ասպիրանտուրայում (1982-1985 թթ.): 1989 թ. ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Սուրեն Երեմյանի ղեկավարությամբ պաշտպանել է թեկնածուականատենախոսություն՝ «Արևմտյան Հայաստանի Էրզրումի նահանգի հայ ազգաբնակչությունը XIX դարի առաջին երեսնամյակին» թեմայով՝ ստանալով պատմական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճան: 2002 թ. ապրիլին նա պաշտպանել է դոկտորականատենախոսություն՝ «Ջավախքը 19-րդ դարում և 20-րդ դարի առաջին քառորդին» թեմայով: ՀՀ ԲՈՀ-ի որոշմամբ 2005 թ. ստացել է պրոֆեսորի գիտական կոչում, 2006 թ. դեկտեմբերի 15-ին ընտրվել է ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, 2014 թ. դեկտեմբերի 27-ին՝ ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս:

1986 թ. հոկտեմբերին աշխատանքի անցնելով Հայկական ԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի պատմության ինստիտուտում՝ Ա. Մելքոնյանը շուրջ մեկուկես տասնամյակի ընթացքում լաբորանտից հասել է տնօրենի (2002 թ.) պատասխանատու պաշտոնին:

Ծննդյան 50 և 60-ամյակների առթիվ Ա. Մելքոնյանի կենսագրության, հանրային ու գիտակազմակերպչական գործունեության մասին լույս են տեսել մի շարք ուշագրավ հրապարակումներ, որոնցում հավուր պատշաճի ներկայացված են նրա անձն ու գործը, ընկերներն ու գործընկերներն իրենց սրտի խոսքն ու մաղթանքներն են ուղղել նրան¹: Վստահաբար, առաջիկայում ևս նորանոր հրապարակումներ կլինեն: Ուստի այստեղ մենք կանդրադառնանք միայն ճանաչված պատմաբանի գիտահետազոտական գործունեությանը, հրատարակած աշխատություններին:

Չափազանց լայն ու ընդգրկուն է ակադեմիկոս Մելքոնյանի գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը: Փաստացի՝ նա գիտական աշխատանքներ է հրատարակել հին դարերից մինչև արդի ժամանակաշրջանի՝ Հայաստանի պատմության ամենատարբեր խնդիրների վերաբերյալ: Այդուհանդերձ, նրա հետազոտական ունակությունները լավագույնս արտահայտվել են XIX դարի և XX դարի առաջին քառորդի մի շարք առանցքային խնդիրների ուսումնասիրության դեպքում՝ Արևմտյան Հայաստանի պատմական ժողովրդագրության խնդիրներ, հայ-վրացական հարաբերություններ և Զավախքի խնդիր, Հայկական հարց և Հայոց ցեղասպանություն, հայոց պետականության պատմություն:

Մելքոնյանի հրատարակած առաջին մենագրությունը նրա թեկնածուական ատենախոսության վերամշակված տարբերակն էր, որը 1994 թ. տպա-

¹ Տե՛ս Մելքոնյան Աշոտ 2011, Կենսամատենագիտություն, Երևան, Պատմության ինստիտուտ, էջ 3-7, Ավագյան Բ. 2011, Պատմագիտության նվիրյալը (<< ԳԱԱ թղթակից անդամ Աշոտ Մելքոնյանի ծննդյան 50-ամյակի առթիվ), «ՊԲՀ», N 1, էջ 351-354, Կարապետյան Ա.Հ. 2011, Գիտնականի կեսդարյա ուղին, «ԼՀԳ», N 1-2, էջ 421-424, Սարգսյան Վ. 2011, Աշոտ Ա. Մելքոնյան. հայ նվիրյալ պատմաբանը, Մելքոնյան Ա. Ա., Հայաստանի պատմության և ժողովրդագրության հիմնահարցեր, Երևան, էջ 3-6, Կարապետյան Ա. 2013, Խոստովանանք և հաշվետվություն հայրենի երկրի ու ժողովրդի առջև, Մելքոնյան Ա.Ա. 2013, Հայոց պատմության դասերն ու պատգամները, Երևան, էջ 3-10, Զաքարյան Ա. 2016, Պատմաբանը, գիտության կազմակերպիչը, քաղաքացին (<< ԳԱԱ ակադեմիկոս Աշոտ Աղասու Մելքոնյանի ծննդյան 55-ամյակի առթիվ), «ՊԲՀ», N 1, էջ 253-259, Անմնացորդ նվիրում մեր ժողովրդին ու հայրենիքին (ակադեմիկոս Աշոտ Աղասու Մելքոնյանի ծննդյան 60-ամյակի առթիվ) 2021, «Գիտություն», փետրվար, էջ 3, Սարգսյան Ս.Թ. 2021, 60-ամյակ ակադեմիկոս Աշոտ Մելքոնյանի, «Ազգ», 26 փետրվարի թիվ 7:

գրել է ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը²: Արևմտյան Հայաստանի կարևորագույն տարածաշրջաններից մեկի՝ Էրզրումի նահանգի 1801-1830 թթ. պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրությանը նվիրված սույն մենագրությունը պատմաբանները միանգամից լայն ընդունելության արժանացրին: Մանավանդ որ հեղինակի քննարկած հարցերի շրջանակը միանգամայն նոր էր և կարող էր նախկինում բավարար ուշադրության չարժանացած գիտաճյուղի՝ պատմական ժողովրդագրության թեմատիկայով նոր ուսումնասիրությունների հիմք հանդիսանալ: Նորահայտ աղբյուրների օգտագործմամբ աշխատանքում ներկայացված են նահանգի վարչատարածքային և էթնոժողովրդագրական պատկերը, բնակավայրերի տեղադրությունը, օսմանյան իշխանությունների կողմից հայ բնակչության բնականոն աճի արգելակմանը, պարբերական հալածանքներին, թալանի ու ջարդերի քաղաքականությանը վերաբերող խնդիրները: Ուստի 1828-1829 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմի ընթացքում Էրզրումցիների շրջանում ևս հույսեր առաջացան, թե օսմանյան տիրապետությունից ազատվելու և Ռուսաստանին միանալու հնարավորություն կստանան: Սակայն 1829 թ. սեպտեմբերի 2-ին ստորագրված Ադրիանուպոլսի պայմանագիրն այդ հույսերն ի դերև հանեց: Այս պայմաններում ռուսական զորքերի գրաված արևմտահայկական տարածքներից մի քանի տասնյակ հազար հայեր Արևելյան Հայաստան տեղափոխվելու որոշում կայացրին: Համակողմանի ուսումնասիրելով արևմտահայերի վերաբնակեցմանն առնչվող խնդիրները՝ Ա. Մելքոնյանը համոզիչ կերպով ցույց է տալիս, որ վերաբնակիչների թիվը եղել է ոչ թե 85000-90000 (ինչպես ընդունված էր պատմագիտության մեջ), այլ շուրջ 74000 մարդ, որոնց մեջ գերակշիռ մեծամասնություն են կազմել Էրզրումցիները: Իրավացի է նա, երբ ընդգծում է, որ, եթե վերաբնակիչների շնորհիվ արևելահայկական բազմաթիվ բնակավայրեր կրկին հայաշունչ դարձան, ապա այս և հետագայի գաղթերի պատճառով Էրզրումի նահանգը (և ոչ միայն) էականորեն զրկվեց իր բնիկ բնակչությունից: Արևմտյան Հայաստանում մեծացավ թուրքերի և քրդերի տեսակարար կշիռը: Աշխատության վերջում առկա՝ Էրզրումի նահանգի բնակավայրերի ցանկերն ու գավառների քարտեզներն էլ ավելի գիտագործնական նշանակություն են տալիս մենագրությանը: Սույն մենագրությունը և Արևմտյան Հայաստանի գավառներին ու բնակավայրերին նվիրված Ա. Մել-

² Մելքոնյան Ա.Ա. 1994, Էրզրում: Էրզրումի նահանգի հայ ազգաբնակչությունը XIX դարի առաջին երեսնամյակին (պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրություն), Երևան, «Գիտություն», 180 էջ:

քոնյանի շուրջ 30 հոդվածներն արժանացել են «Հայաստան» համահայկական հիմնադրամի գլխավոր մրցանակի:

Ա. Մելքոնյանի աշխատասիրությամբ 1999 թ. հրատարակվեց 1876-1880 թթ. Ախալցխայի քաղաքագլուխ, պատմաբան-հրապարակագիր Հովակիմ (Եղիշե ավագ քահանա) Գեղամյանցի «Կարապետ արքեպիսկոպոս. Կենսագրություն» ուսումնասիրությունը, որը 1876 և 1879 թվականներին երկու մասով տպագրվել էր «Փորձ» ամսագրում³: Սկզբնաղբյուրային նշանակություն ունեցող սույն աշխատությունը նվիրված է 1808-1830 թթ. Կարինի հայության հոգևոր առաջնորդ, արևմտահայության վերաբնակեցման կազմակերպիչ, իսկ արդեն 1837-1856 թթ. Վրաստանի և Իմերեթի հայոց թեմի առաջնորդ Կարապետ արքեպ. Բագրատունու կյանքին ու գործունեությանը:

Հաջորդիվ Ա. Մելքոնյանը ձեռնամուխ եղավ հայրենի Ջավախքի պատմության համապարփակ ուսումնասիրությանը. խնդիր, որը խորհրդային տարիներին քաղաքական դրդապատճառներով հետազոտողների կողմից քննության չէր ենթարկվել: Այս առումով միանգամայն նոր խոսք էր 1999 թ. հրատարակված «Ջավախք. պատմության ուրվագծեր» մենագրությունը⁴: Այստեղ քննության էին առնվում «Գուգարք» և «Ջավախք» եզրույթների ծագումնաբանության հարցը, հին դարերում, միջնադարում ու նոր շրջանում երկրամասի պատմության խնդիրները: Ցույց է տրվում, որ հարյուրամյակներ շարունակ Ջավախքը բնակեցված է եղել հայերով, և, բնականաբար, բնակչության գործածական լեզուն էլ եղել է հայերենը: Առավել ուշագրավ է օսմանյան և ռուսական գերիշխանության ժամանակահատվածներին վերաբերող շարադրանքը: Այնուհետև հեղինակն առավել մանրամասն անդրադառնում է, իր բնորոշմամբ, «Ջավախքի պատմության ողբերգական էջին», այն է՝ 1917 թ. փետրվարյան հեղափոխությունից հետո տարածքային վեճերի շուրջ տեղի ունեցած հայ-վրացական քննարկումներին, 1918 թ. Ջավախքի թուրքական ռազմակալման հետևանքներին և, ի վերջո, 1921 թ. կուսակցական որոշումներով երկրամասը Խորհրդային Վրաստանին անցնելու գործընթացին:

Սույն մենագրությունում առաջ քաշված դրույթներն առավել խորացված տեղ գտան 2002 թ. ապրիլին Ա. Մելքոնյանի պաշտպանած դոկտորականատենախոսության մեջ: Արդեն հաջորդ տարի՝ 2003 թ., լույս տեսավ նրա «Ջավախքը 19-րդ դարում և 20-րդ դարի առաջին քառորդին» մենագրությամբ:

³ Գեղամյանց Հ. 1999, Կարապետ արքեպիսկոպոս. կենսագրություն, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Ա. Մելքոնյանի, Երևան, հրատ. նշված էջ, 112 էջ:

⁴ Մելքոնյան Ա.Ա. 1999, Ջավախք. պատմության ուրվագծեր, Երևան, «Գիտություն», 103 էջ:

յունը⁵, որը պատմաբան ավագ գործընկերների կողմից գնահատվեց իբրև էական ներդրում պատմագիտության բնագավառում: Մենագրությունում համակողմանի քննության են առնված Ջավախքի քաղաքական, ժողովրդագրական, սոցիալ-տնտեսական ու մշակութային պատմության առանցքային խնդիրները: Նախ ուրվագծորեն ներկայացված են հին և միջին դարերում, ապա օսմանյան տիրապետության ժամանակահատվածում Ջավախքի պատմության խնդիրները: Այնուհետև առավել մանրամասն քննության են առնված Ռուսական կայսրությանը միանալու նախօրյակին երկրամասի վարչատարածքային ու ժողովրդագրական իրավիճակը, Ռուսաստանին միանալու հանգամանքները, 1829-1830 թթ. արևմտահայերի գաղթն ու վերաբնակեցումը, վարչաժողովրդագրական իրավիճակը, ջավախահայերի մասնակցությունն արևմտահայոց ազգային-ազատագրական պայքարին, իսկ շարադրանքի եզրափակիչ հատվածը վերաբերում է Ջավախքի 1917-1923 թթ. պատմության խնդիրներին՝ վարչատարածքային վերաբաժանման հարց, սահմանային խնդիրներ, 1918 թ. թուրքական արշավանքի և ռազմական հետևանքներ, հայ գաղթականության դրություն, Ջավախքի պատկանելության շուրջ հայ-վրացական քննարկումներ և արդեն խորհրդային իշխանության շրջանում երկրամասը վերջնականապես Խորհրդային Վրաստանին միացնելու գործընթաց:

Ա. Մելքոնյանի «Ջավախքը 19-րդ դարում և 20-րդ դարի առաջին քառորդին» աշխատությունն արժանացել է «Գուրգեն Մելիքյանի Քաջաթաղի բազմազավակ ընտանիքների» հիմնադրամի դրամաշնորհին և Թեքեյան մշակութային միության «Հայկաշեն Ուզունյան» մրցանակին: Սույն մենագրությունը 2007 թ. հրատարակվել է նաև անգլերենով⁶:

Ջավախքին առնչվող վերոթվարկյալ մենագրությունների լրացմանն է միտված 2005 թ. Ա. Մելքոնյանի հրատարակած «Նյութեր Ախալցխայի և Ախալքալաքի դպրոցների պատմությունից (19-րդ դար – 20-րդ դարի սկիզբ)» մենագրությունը⁷: Գրքում քննության են առնված Ռուսական կայսրությանը միանալուց հետո ինչպես արևելահայկական այլ տարածքներում, Ջավախքի տարածաշրջանում ևս նոր թափ ստացած հոգևոր ու կրթամշակութային

⁵ Մելքոնյան Ա. Ա. 2003, Ջավախքը 19-րդ դարում և 20-րդ դարի առաջին քառորդին, Երևան, «Հանգակ-97», 544 էջ:

⁶ Melkonyan A. 2007, Javakhk in the 19th century and the 1st quarter of the 20th century (A historical research), Yerevan, Institute of History, 256 p.

⁷ Մելքոնյան Ա.Ա. 2005, Նյութեր Ախալցխայի և Ախալքալաքի դպրոցների պատմությունից (19-րդ դար – 20-րդ դարի սկիզբ), Երևան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտի հրատ., 178 էջ:

կյանքի աշխուժացման հանգամանքները, հայոց եկեղեցիներին կից ծխական, նաև պետական և մասնավոր դպրոցների հիմնադրմանն ու կրթական գործի կազմակերպմանն առնչվող խնդիրները: Առավել ուշագրավ է Ախալցխայի Կարապետյան և Ախալքալաքի Մեսրոպյան երկսեռ դպրոցների գործունեությանը վերաբերող շարադրանքը: Այս տեղեկությունների լրացմանն են միտված գրքում զետեղված շուրջ երեք տասնյակ արժեքավոր փաստաթղթերը:

Ջավախքի XIX դարի և XX դարի առաջին քառորդի պատմության խնդիրների վերաբերյալ Ա. Մելքոնյանի շարադրանքը միանգամայն նոր ու թարմ խոսք էր: Նրա մենագրությունները, համոզված ենք, դեռ երկար տասնամյակներ պահանջված կլինեն այդ տարածաշրջանի պատմությամբ հետաքրքրվող հետազոտողների և ընթերցասեր հանրության համար: Այս մենագրությունները կարծես մեկը մյուսի շարունակությունը կամ լրացումը լինեն: Դրանց բոլորին միավորում է այն հանգամանքը, որ վերաբերում են հեղինակի ծննդավայրի՝ Ջավախքի և Էրզրումի (որտեղից 1830 թ. տեղափոխվել են նրա նախնիները) տարածաշրջանների պատմության ու մշակույթի խնդիրներին: Դա վկայում է պատմաբանի՝ ծննդավայրին խոր արմատներով կառչած լինելու, «փոքր հայրենիքի» հանդեպ ունեցած պաշտամունքի հասնող սիրո մասին, որն արտացոլվել է նաև իր գիտական նախասիրություններում:

Ա. Մելքոնյանի հաջորդ հետազոտությունը ոչ պատահականորեն վերաբերում է «հայ ժողովրդի ազգային խորհրդանիշ» (իր բնորոշումն է) Արարատ լեռան վերելքների պատմությանը⁸: Համառոտ պատմաաշխարհագրական ակնարկից հետո նա ներկայացնում է մինչև XIX դարի առաջին քառորդը Մասիս-Արարատը հաղթահարելու փորձերը, 1829 թ. սեպտեմբերին Ֆրիդրիխ Պարրոտի ղեկավարած արշավախմբի՝ լեռան գագաթը հասնելու պատմությունը, XIX-XX դարերում այլ արշավախմբերի հաջողված փորձերը և, վերջապես, 2007 թ. օգոստոսի 8-10-ին Արարատի գագաթը բարձրանալու իր և ընկերների պատմությունը, իրենց հույզերն ու ստացած չկրկնվող տպավորությունները: Սույն գիրքը հիմք է հանդիսացել նույնանուն՝ «Արարատ. Հայոց անմահության խորհուրդը» փաստագրական ֆիլմի (2008) պատրաստման համար⁹:

2008 թ. Ա. Մելքոնյանը պրոֆ. Վլադիմիր Ղազախեցյանի հետ համատեղ հրատարակության է պատրաստել «Հայաստանը պետական գաղտնի

⁸ Մելքոնյան Ա.Ա. 2008, Արարատ. Հայոց անմահության խորհուրդը, Երևան, «Տիգրան Մեծ», 95 էջ+26 թերթ ներդիր:

⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=FU42FfvuDxs> (02.04.2021):

փաստաթղթերում 1922-1929 թթ.» փաստաթղթերի ժողովածուն¹⁰: Այստեղ ընտրված և վերահրատարակված են մինչև այդ Մոսկվայում տպագրված «Совершенно секретно: Лубянка-Сталину о положении в стране (1922-1934 гг.)» հատորներից Հայաստանին ու հայությանը վերաբերող խորհրդային պետական անվտանգության մարմինների ամենամյա տեսությունները: Դրանք բացառիկ աղբյուր են խորհրդային Հայաստանի և Անդրկովկասի հայության սոցիալ-քաղաքական, հասարակական հարաբերությունները, հասարակություն-պետություն առնչություններն ուսումնասիրելու համար: Իսկ 2010 թ. Ա. Մելքոնյանի առաջաբանով և ծանոթագրություններով հրատարակվել են Հովհաննես Մկրտչյանի անտիպ հուշերը¹¹: Այն Ջավախքի 1920-1930-ական թվականների պատմության (հատկապես ստալինյան բռնաճնշումների շրջանի) ճշմարտապատում աղբյուր է:

Վերջին մեկուկես տասնամյակում Ա. Մելքոնյանի գիտական հետազոտությունների առանցքում են Հայոց ցեղասպանության թեմատիկան, ցեղասպանության տարիներին հայության կրած կորուստների ու հատուցման հիմնախնդիրները: Այս թեմատիկայով նրա շարադրած գիտական ու հրապարակախոսական հոդվածների, հարցազրույցների մեջ առաջ քաշված դրույթներն ավելի ամբողջական տեղ են գտել 2019 թ. ՀՀ ԳԱԱ հայագիտության զարգացման հիմնադրամի նախաձեռնությամբ հրատարակության պատրաստված «Ցեղասպանության հետևանքով հայ ժողովրդի կորուստները և հատուցման կառուցակարգերի մեթոդաբանական հիմքերը» կոլեկտիվ ուսումնասիրությունում¹²:

Գիտական պարբերականների զանազան համարներում ցրված հոդվածներն ի մի բերելն ու առանձին գրքով հանրությանը ներկայացնելը չափազանց օգտակար աշխատանք է, որին հետազոտողները հաճախ են դիմում: Ա. Մելքոնյանի 50-ամյակի առթիվ «Միտք» վերլուծական կենտրոնը

¹⁰ Армения в государственных секретных документах 1922-1929 гг. 2008, сборник документов, составители: А.А. Мелконян, В.Н. Казахеян, Ереван, «Наука», 352 с.

¹¹ Ջավախքը Հովհաննես Մկրտչյանի հուշերում 2010, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Ա. Մելքոնյանի, կազմող և խմբագիր՝ Լ. Մկրտչյան, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 157 էջ:

¹² Մելքոնյան Ա.Ա., Պողոսյան Գ.Ա., Աղայան Ա.Վ., Մարության Ա.Ց., Քերթմենջյան Դ.Գ., Մելիք-Ադամյան Հ.Հ., Վարդանյան Վ.Դ., Բադալյան Գ.Մ., Հովհաննիսյան Ա.Ռ. 2019, Ցեղասպանության հետևանքով հայ ժողովրդի կորուստները և հատուցման կառուցակարգերի մեթոդաբանական հիմքերը, Երևան, «Տիր», 608 էջ:

հրատարակեց մինչև այդ պատմաբանի շարադրած հոդվածների ընտրանին¹³: Ժողովածուում տեղ են գտել նախկինում հրատարակած և անտիպ ավելի քան չորս տասնյակ հոդվածներ: Ուշագրավ են նաև Մելքոնյանի մյուս՝ առավել գիտահանրամատչելի հոդվածների ժողովածուները, որոնք նախատեսված են ոչ միայն հայագետ հետազոտողների, այլև ընթերցասեր լայն հանրության համար: 2013 թ. ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը լույս ընծայեց հայաստանյան և Սփյուռքի մամուլում Մելքոնյանի հրատարակած հոդվածների և հարցազրույցների, իսկ 2015 թ. «Զանգակ» հրատարակչությունը՝ Հայոց ցեղասպանության թեմայով հրատարակած ու անտիպ գիտական և հրապարակախոսական հոդվածների ու հարցազրույցների սովորաձավալ ժողովածուները¹⁴: Վերջերս լույս տեսավ Ա. Մելքոնյանի հոդվածների չորրորդ ժողովածուն¹⁵, որտեղ ընդգրկված են 2011-2020 թթ. նրա հրատարակած ավելի քան չորս տասնյակ գիտական հոդվածները, գիտաժողովներում ընթերցած զեկուցումները և շուրջ մեկ տասնյակ գրքերի համար գրած առաջաբանները:

Ակադեմիկոս Մելքոնյանը մեծ ավանդ ունի նաև բուհական և դպրոցական դասագրքերի ստեղծման բնագավառում: Դյուրընթեռնելի ու պարզ շարադրանքի շնորհիվ 1998, 1999, 2008 և 2018 թվականներին նրա հեղինակությամբ և համահեղինակությամբ հրատարակված «Հայոց պատմության» ձեռնարկները¹⁶ մեծ պահանջարկ ունեն բուհերի դիմորդների, ուսանողների ու դասավանդողների և ընթերցասերների շրջանում: Նա նաև 2012 թ. ԵՊՀ Հայոց պատմության ամբիոնի տպագրած «Հայոց պատմության» բուհական

¹³ Մելքոնյան Ա.Ա. 2011, Հայաստանի պատմության և ժողովրդագրության հիմնահարցեր, կազմողներ՝ Վ. Սարգսյան, Է. Աբրահամյան, Ի. Սաղաթելյան, Երևան, «Միտք» վերլուծ. կենտրոն, 456 էջ:

¹⁴ Մելքոնյան Ա.Ա. 2013, Հայոց պատմության դասերն ու պատգամները, Երևան, «Գիտություն», 632 էջ, նույնի՝ Ցեղասպանություն և հայրենագրկում. ճանաչումից՝ հատուցում (հոդվածներ և հարցազրույցներ), կազմող՝ Ա. Մուրադյան, Երևան, «Զանգակ» 2015, 440 էջ:

¹⁵ Մելքոնյան Ա.Ա. 2021, Պատմագիտական հետազոտություններ, Երևան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 489 էջ:

¹⁶ Մելքոնյան Ա.Ա. 1998, Հայոց պատմություն: Դասախոսությունների ձեռնարկ, Երևան, «Հայագիտակ», 277 էջ, Аветисян Г.А., Даниелян Э.Л., Мелконян А.А. 1999, История Армении с древнейших времен до наших дней, Ереван, «Анкюнакар», 278 с., Դանիելյան Է.Լ., Մելքոնյան Ա.Ա. 2008, Հայոց պատմություն: Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը, Երևան, «Զանգակ-97», 352 էջ, Մելքոնյան Ա.Ա. 2018, Հայոց պատմության ակնարկներ (հնագույն ժամանակներից մինչև XX դ. վերջը), Երևան, ՀՀ ԳԱԱ պատմության ինստիտուտ, 412 էջ:

դասագրքի համահեղինակներից է¹⁷: Մելքոնյանը 2000 թ. հրատարակված «Հայոց պատմության» 5-րդ և 8-րդ դասարանների դասագրքերի, 2001 թ. հրատարակված «Պատմության» 10-րդ դասարանի դասագրքի համահեղինակ է, իսկ 2009 թվականից՝ «Ձանգակ» հրատարակչության կողմից տպագրվող հանրակրթական հիմնական և ավագ դպրոցների «Հայոց պատմության» դասագրքերի համահեղինակ և համախմբագիր:

Վերջին տարիներին Ա. Մելքոնյանը ձեռնամուխ է եղել գիտաքաղաքական կարևորություն ներկայացնող երկու հիմնարար մենագրությունների պատրաստմանը: Մեկը վերաբերում է Հայաստանի պատմական ժողովրդագրության հիմնախնդիրներին, մյուսը՝ Հայոց պետականությունների ամբողջական պատմությանը: Նոր եռանդ, բեղուն գրիչ, ուժ ու ավյուն ենք ցանկանում նրան՝ սույն սպասված աշխատանքները հնարավորինս շուտ պատմաբանների սեղանին դնելու համար:

Բացի վերը նշված մենագրություններից ու աղբյուրագիտական հրատարակություններից, Մելքոնյանը հեղինակել է նաև շուրջ 180 գիտական հոդվածներ, մի քանի հարյուր լրագրային, գիտահանրամատչելի ու հանրագիտարանային հոդվածներ, բազմաթիվ գրքերի համար գրել է առաջաբաններ, տասնյակ գրքերի խմբագիր է, ղեկավարել է մեկ տասնյակից ավելի թեկնածուական ատենախոսություններ, մասնակցել է միջազգային բազմաթիվ գիտաժողովների, դասախոսություններով և ելույթներով հանդես եկել Սփյուռքի հայկական համայնքներում և այլն:

Այս ամենով հանդերձ՝ սխալված չենք լինի, եթե պնդենք, որ Ա. Մելքոնյանի՝ հայրենական պատմագիտությանը մատուցած մեծագույն ծառայություններից մեկը պատմական ժողովրդագրության պատմագիտական դպրոցի ստեղծումն է, այս ուղղվածությամբ երիտասարդ մասնագետների պատրաստումը: Պատահական չէ, որ նա ևս շատ է կարևորում այս հանգամանքը: Իր անհատական օրինակով ակադեմիկոս Մելքոնյանը ցույց է տալիս, որ ամբարած կենսափորձը, գիտելիքներն ու հմտությունները երիտասարդ սերնդին փոխանցելը, սրտացավ խորհուրդներն ու օժանդակությունը յուրաքանչյուր հետազոտող-գիտնականի և անհատի պարտքն ու պարտականությունն են:

ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս Աշոտ Մելքոնյանն այն բացառիկ անհատներից է, որի անձի մեջ հաջողությամբ մեկտեղված են հայրենասեր քաղաքացու, հմուտ գիտնականի, սիրված դասախոսի և գիտության փորձառու կազմա-

¹⁷ Հայոց պատմություն, Հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը: Դասագիրք բուհերի համար 2012, պրոֆ. Հ. Սիմոնյանի խմբագրությամբ, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 874 էջ:

կերպչի հատկանիշները: Հենց այս ամենով են պայմանավորված նրա հանրաճանաչությունն ու ժողովրդականությունը, ոչ միայն մտերիմների ու գործընկերների, այլև հասարակության ամենատարբեր շերտերի շրջանում վայելած հարգանքն ու հեղինակությունը: Հոբելյանի առթիվ ջերմ մաղթանքներ ուղղելով մեր ուսուցչին և ավագ գործընկերոջը՝ նրանից առաջիկայում սպասում ենք նորանոր արժեքավոր ուսումնասիրություններ, որոնք նոր՝ ավելի բարձր աստիճանի կբարձրացնեն հայկական պատմագիտությունը:

ԿԱՐԵՆ ԽԱԶԱՏՐՅԱՆ

Պատմական գիտությունների դոկտոր

ՀԱԿՈԲ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՀԱՄՈ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու